ليکوال: سيد محمد فضل الله بخاري
ژباړن: زاهد خليلي

۱۹ نومبر ۲۰۱۴

لومړۍ نړيواله جګړه

(د انساني تاريخ د لومړۍ وحشي جګړې له عبرته ډک تاريخ)

۹

د مارن او ارک جګړې

د لاکيتا د جګړې نه وروسته جنرال مولټک جنرال کلاک ته امر وکړ، چې خپل فوځ دې جنوب لويديځ خوا ته بوځي، د اګست په ۳۰ د جنرال بولو لخوا جنرال کلاک ته وويل شول، چې فرانسوي فوځ په بشپړ ډول مات شوی دی او د دښمن د مخې د ډب کولو لپاره يوې قوي حملې ته اړتيا ده، چې لومړی فوځ يې بايد مرسته وکړي.

جنرال کلاک چې د جګړې په پيل کې د جنرال بولو د لاس لاندې وه، اوس په يوه مستقل جنرال باندې بدل شوی وه.

جنرال کلاک د جنوب ختيځ خواته مخکې ولاړ، غوښتل يې د فرانسې پنځم فوځ ته ماته ورکړي او د پاريس ښار ختيځ ته ځان ورسوي او خپل فوځ ته يې د همدې کار د سرته رسولو امر وکړ.

د فرانسې پنځم فوځ چې شمېر يې کم شوی وه، دريم او څلورم فوځ ته يې حرکت ورکړ، ټول فوځ په يوه ځای کې راټول شو، دوی غوښتل، چې په جرمني فوځ باندې يد فرانسې پنځم فوځ چې شمېر يې کم شوی وه، دريم او څلورم فوځ ته يې حرکت ورکړ، ټول فوځ په يوه ځای کې راټول شو، دوی په جرمني فوځ باندې يوه قوي حمله کول غوښتل.

فرانسويانو خپله پلازمينه د پاريس نه بورديوکس ته ليږلې وه، تقريبا پنځه لکه خلکو د پاريس نه هجرت کړی وه، د نويو حالاتو په کتو سره جنرال جوفر يو ځل بيا خپل پلان تغير کړ؛ ځکه انګليسي فوځ په بشپړ ډول له منځه تللی وه، جنرال جوفر د حالاتو د سمولو لپاره ډېر وخت ته اړتيا درلوده، هغوی د جرمني فوځ د مخکې تګ نه هم خبر شوي وه.

د سپتمبر په لومړۍ نيټه جنرال جوفر خپل څلورم فرمان صادر کړ، خپل فوځ ته يې د نور شاتګ امر ورکړی وه، چې ورډن نوجينستر ته دې وروسته لاړ شي، د جنرال چارلس پر ځای يې جنرال فرينچټ دې ايسپير وټاکه.

بلخوا جرمني جنرال کلاک خپل فوځ د سپتمبر په ۲ جنوب ختيځ ته ورسوه، هغه غوښتل، چې د فرانسوي پنځم فوځ بنې خوا په بشپړ ډول له منځه يوسي، د جنرال بولو فوځ د جنرال کلاک د فوځ نه ۳۶ ساعته وروسته پاتې وه.

د سپتمبر په ۲ د شپې مهال لومړی فوځ د مارن سيمې ته ورسيد، په دې وخت جنرال مولټک جنرال کلاک د فرانسوي فوځ د حرکت څخه نه وه خبر کړی.

د سپتمبر په ۶ جنرال جوفر د خپل پلان له مخي د جنرال مائيکل ماؤنيوري د شپږم فوځ څخه وغوښتل، چي د جرمني په فوځ باندي يوه ځوابي حمله وکړي، بلخوا پنځم فوځ او هم انګليسي فوځ د جرمني په فوځ باندي د څنګ لخوا د حملي کولو لپاره چمتو وه.

جنرال مولتيک د جنرال جوفر په پلان باندي پوه شوی وه، د پلان څخه معلوميده، چي جنرال جوفر يوه قوي حمله کول غواړي.

جنرال مولتيک په شيلفن پلان کي تغييرات راوستل؛ څکه لومړی او دويم فوځ ددي وړتيا نه درلوده، چي د دښمن د فوځ د حملي ځواب ورکړي، هغه غوښتل، چي د دوه فوځونو په واسطه د فرانسوي فوځ مخه ونيسي او د پنځو نورو په واسطه د فرانسي د ټول راټول شوي فوځ سره جګړه وکړي.

جنرال جوفر چي د ۲ اګست څخه د سپتمبر د ۶ پوري خپل فوځ منظم کړی او د کنترول لاندي نيولی وه، هغه يي د ۳ فوځي مشرانو، ۱۰ مرکزي فوځونو او ۳۸ ساحوي فوځي مرکزونو مشر وټاکه، په دي کار سره د فوځ دننه د هغه پر ضد ځيني کسان راولاړ شول؛ خو هغه کسان چي اهليت يي نه درلود او ستونزي يي ورته پيداکولي، له دندي يي ګوښه کړل.

جنرال جوفر شپږم فوځ ته امر وکړ، چي د خپلو خندقونو نه راووځي او د شمال خواته د ارک د سيند نه واوړي، د سپتمبر په ۶ سهار مهال يي په دښمن باندي حمله کوله، ټيک په همدي وخت انګليسي او فرانسوي فوځونو غوښتل، چي په دښمن باندي به حمله کوي، جنرال جوفر دا معلومه کړي وه، که چيري په دي جګړه کي فرانسوي فوځ ماتي وخوري؛ نو دا د فرانسي لپاره د ډېر شرم او ذلت خبره وي.

شپږم فوځ د سپتمبر په ۵ د ارک د سيند په طرف روان وه، په همدي وخت کي جرمني څلورم فوځ د جنرال هينز په مشری د سيند شاوخوا ګزمه کوله، د جنرال هينز فوځ کم وه؛ خو بيا يي هم په فرانسوي فوځ باندي حمله وکړه، تر څو هغوی معلوم کړي.

ددي حملي لپاره فرانسوي شپږم بيخي چمتو نه وه، جرمني فوځ پري برلاسی وه؛ خو د ورځي تر پايه جنرال هنيز پوه شوی وه، چي فرانسوي فوځ څومره قوي دی، خپل فوځ ته يي د شاته تګ امر وکړ.

جنرال کلاک چي خبر شو؛ نو يو ګروپ نور فوځ يي وروراليږه، د ارک د سيند سره د جرمني د دوه ګروپ فوځونو او د فرانسي د شپږم فوځ تر منځ د سپتمبر په ۶ ټوله ورځ جګړه روانه وه، جرمني فوځي مشر د جنرال کلاک نه د نوري مرستي غوښتنه وکړه؛ خو جنرال کلاک دي جګړي ته هيڅ ارزښت ورنکړ، په دا بله ورځ چي فاتح جنرال جوفر خبر شو؛ نو دوه نور فرانسوي ګروپ فوځونه يي د مارن نه د ارک سيمي ته وليږل.

جنرال کلاک پوه شوی وه، چي انګليسي فوځ جرمني فوځ ته کوم ګواښ نه شي پيښولای، بلخوا جنرال ماؤنيوري ته د جنرال ګيليني لخوا مسلسل مرسته رسيده، هغه د سپتمبر په ۷ او ۸ ښي حملي وکړي، جنرال کلاک د سپتمبر په ۹ د يوې قوي حملي حکم وکړ.

جنرال ماؤنيوري د خپلو مشرانو نه غوښتل، چي بايد فوځ ته د پاريس خواته د شاتګ امر ورکړي، د فرانسوي او جرمني فوځ تر منځ ۵۰ کيلومتر واټن موجود وه، که جنرال بولو خپل فوځ د لويديځ خواته بوولی وای؛ نو دا واټن به نه رامنځته کيده.

د مارن دويمه جګړه

د جنرال فرينچټ ډی ايسپير فوځ د سپتمبر په ۶ د خپل پلان مطابق مخکي روان وه، فوځ يي د مارن په جنوب کي د جنرال کلاک د سختي حملي سره مخ شو، ټوله شپه جګړه روانه وه.

جنرال فرینچېټ د سپتمبر په ۷ د یوې ستړې حملې امر وکړ، جنرال بولو کیڼ خواته په شا تګ وکړ او حکم یې وکړ، چې د مارن د سیند دویمې خواته دې صف بندي وکړل شي، د سپتمبر په ۸ فرانسوي فوځونو حمله وکړه؛ خو بریالي نشول، ماسپښین ناوخت جنرال بولو یوه بله حمله وکړه؛ خو دا هم بریالی نشو، کله چې جنرال فرینچېټ دده کمزوري ولیده؛ نو د شپې یې بیا حمله وکړه، چې فرانسوي فوځ بریالی شو او جنرال بولو شپږ میله شا تګ ته اړ کړای شو.
په دې سره د د لومړي او دویم فوځ تر منځ یو ستر واټن رامنځته شو، دوه توپخانې ورسره وې، چې یوازې ۱۰۰۰۰ فوځیان یې ساتنې ته پاتې شول، انګلیسي فوځ ، چې تر اوسه پورې یې کومه د پام وړ بریا نه وه ترلاسه کړې، د یوې قوي حملې په چمتو والي بوخت وه.
انګلیسي فوځ ډېر سست وه؛ خو مقابل کې یې جرمنی فوځ ډېر چټک وه، په درې ورځو کې انګلیسي فوځ یوزاې ۲۵ میله واټن وواهه.

د سنت ګاندي د سیمې جګړې

د جنرال مولټک د پلان له مخې جنرال بولو او جنرال هوسین د پاریس په طرف مخکې روان وه، په دې وخت کې فرانسي یو نوی فوځ د نهم فوځ په نوم جوړ کړی وه، چې مشري یې جنرال فوش کوله، کله چې جرمنی فوځ د هغوی د ځنګ نه تیریده، جنرال فوش خپل فوځونه شا ته کړل.
جنرال هوسین د شپې په تیاره کې د حملې لپاره چمتووالی نیوه، د سپتمبر په ۸ د شپې ۳ بجې یې د فرانسي په نهم فوځ باندې حمله وکړه، چې بریا یې ترلاسه کړه او د دښمن فوځ یې درې کیلومتره شا تګ ته اړ کړ، جنرال فوش خپل فوځ ته د اظطراري حالت اعلان وکړ، هغه خپل فوځ ته وویل، چې نور باید د ماتې خبره د زړه نه وباسي او یوازې حملې باید وکړي.
د سپتمبر په ۹ د جنرال هوسین فوځ په مسلسل ډول حملې پیل کړې، نږدې وه، چې د فرانسي نهم فوځ شاته کړي او پاریس ته یې ورسوي، د لویدیزې جبهې نه د ترلاسه شویو خبرو په وجه د جرمني فوځ مورال کمزوری شو، جرمني فوځ د پاریس د حملې نه تیر شو، د جنرال فوش هغه اقدم چې کړی یې وه، ناکامي یې په بریا باندې بدله کړه او د جګړې یوه بیلګه یې وړاندې کړه.

د جنوبي جبهې جګړې

د فرانسي ځلورم فوځ د ارډینس د جګړې وروسته شاته روان وه، د سپتمبر په ۵ د جنرال جوفر لخوا د یوه نوي پلان امر ور ورسید، ددې فوځ اصلي موخه د جرمني فوځ په منځ کې داخلیدل وه، تر څو په فرانسوي فوځونو باندې حمله ونکړي، د دوی مقابل کې د جرمني ځلورم فوځ وه، چې شهزاده ایلبرټ ډیوک هم په کې موجود وه، د جرمني پنځم فوځ هم دلته موجود وه، چې شهزاده ویلیم هم په کې موجود وه.
په لومړیو کې د جرمني ځلورم فوځ د فرانسي په ځلورم فوځ باندې حملې کولې، دواړه جرمني شهزادګان د حملې په اړه په یوه نظر نه ول، اخر یې د جنرال مولټک نه مرسته وغوښته.
د فرانسي ځلورم فوځ ته په کمک رسیدو سره یې مورال لوړ شو او په بریالی توګه یې د جرمني د ځلورم فوځ د حملو دفاع کوله، په همدې مهال کې د فرانسي ځلورم فوځ یوه قوي حمله وکړه او د جرمني فوځ یې د شمال خواته شا تګ ته اړ کړ، بلخوا د جرمني پنځم فوځ د فرانسي د دریم فوځ سره په جګړه کې بوخت وه، د پنځم فوځ مشر شهزاده ویلیم په ځلورو ورځو کې څو ځلې حملې وکړې؛ خو بریالی نشو.

د اګست په ۲۴ د لورن د جګړې وروسته جرمنی فوځ ورو ورو د پاریس خواته نږدې کیده، د فرانسي دویم او دریم فوځ یو ستر قوت جوړ کړی وه؛ خو جرمني فوځ د فرانسي دفاعي کرښه کمزورې کړه؛ مګر جرمنی فوځ هم د زیاتو جګړو سره مخ شو، د ۳ څخه تر ۱۰ سپتمبر پورې جرمني فوځ حملې وکړې؛ خو کومه بریا یې په برخه نشوه.
جنرال مولټک اوس پوه شو، چې د شیلفن پلان درست وه، باید په لورن باندې مو کومه ستره او ځواکمه حمله نه وای کړې، هغه نورې حملې ودرولې او د ائزن خواته یې د تلو امر وکړ.
جنرال مولټک ته د جګړې ټول راپور وړاندې کړل شو، د جګړې وروسته جنرال خپله د جګړې ځای ته راغی، هغه خپل فوځ ته د شا تګ امر وکړ او ویې ویل، چې د نویون-وارډن په سیمه کې دې دفاعي کرښه جوړه شي، د سپتمبر د ۱۴ پورې جرمني فوځ خپله دفاعي کرښه جوړوله او د مارن جګړه هم پای ته رسیدلې وه.
په همدې ورځ جنرال مولټک له دندې ګوښه کړای شو او جنرال ایرک وان فالکن هین د فوځ د مشر په توګه وټاکل شو، ددې لپاره چې د فوځ مورال ټیټ نه شي، دا خبر یې پټ وساته او جنرال مولټک ته یې د فوځ په قرار ګاه کې د اوسیدو امر وکړ، چې ددې تبدیلۍ اعلان یې د نومبر په لومړۍ نیټه فوځ ته واوروه.

د ائزن لومړۍ جګړه

جرمنی فوځ شاته تللی وه او د ائزن د سیند بلې خواته یې صف بندي کوله، د سیند نه دوه میله لرې شمال خواته په یوه لوړ ځای باندې یې پړاو اچولی وه، د سپتمبر د ۱۳ نه د ۱۸ پورې متحدو فوځونو حملې کولې، چې د سیند نه ورپورې وتل، د حملو نه یې کومه پایله ترلاسه نکړه؛ ځکه نو جنرال جوفر د حملو د ودرولو امر وکړ.
په دې جګړې سره د فرانسوي فوځ مورال لوړ شو؛ ځکه ددې څخه مخکې فرانسوي فوځ هر وخت شاته روان وه او دفاعي جګړې یې کولې، دا لومړۍ جګړه وه، چې فرانسوي فوځ په دښمن باندې حمله وکړه، بلخوا په لومړي ځل جرمنیان دا حس کړه، چې مقابل لورې یې قوي دی، چې په دې سره یې مورال لږ څه ټیټ شو.
دا لومړۍ جګړه وه، چې په خندقونو کې وشوه، د مورال د ټیټیدو سره سره جرمني فوځ د جګړې په ډګر کې دفاع کوله، په دې جګړه کې د الوتکو څخه هم کار واخیستل شو.
د جګړې حالت د مخکې څخه بدلیده، دواړه فوځونه د میتز څخه د نویون پورې د یوه بل مخالف ولاړ ول، متحدو فوځونو د شمال له لورې د دښمن د کیڼې خوا د کمزورې کولو کوښښ پیل کړی وه، په دې ډول د شمال له لورې د سیند لخوا یې په یوه بل باندې حملې پیل کړې.
دغې جګړې د سپتمبر نه د اکتوبر د میاشتې پورې روانې وې، چې یوه خوا هم په کې بریالی نشوه، په دې وخت کې د دواړو تر منځ ځینې مشهورې جګړې وشوې، چې تر ټولو مهمه یې د پاریس لومړۍ جګړه ده.

د پاریس لومړۍ جګړه

د اکتوبر په ۱۲ جنرال فالکن د بیلجیم په یوه ښار باندې حمله وکړه، چې هلته یې موجود انګلیسي فوځ کمزوری کړ، د حملې موخه په دې ځای کې د دښمن په فوځونو کې د درز رامنځته کول او مخکې تګ وه، تر څو د دښمن فوځ په دوه برخو باندې وویشل شي، دښمن د دوو خواوو څخه محاصره شي او له منځه یوړل شي، انګلیسي فوځ د جرمني فوځ مقابله نشوه کولای او هره ورځ یې حالت خرابیده.
سربیره پر انګلیسي فوځ د بیلجیم فوځ هم د جرمني فوځ سره په جګړه وه، جنرال جوفر جنرال فوش د انګلیسي فوځ د مرستې لپاره ور ولیږه، هغه په رسیدو سره د انګلیسي او بیلجیمي دواړو فوځونو کنترول په خپل لاس کې واخیست او د دښمن سره یې په میړانې جګړه وکړه.

د اکتوبر په ۲۰ جرمني فوځ حملې ودرولې، جنرال فوش او جنرال فرينچ فکر وکړ، چې دښمن خپل مورال له لاسه ورکړی دی؛ ځکه يې په جرمني فوځ باندې حمله وکړه، څرنګه چې هوا ډيره يخه وه؛ نو باران او واوره پيل شوه.
همدغو حالاتو ته په کتو سره جرمني فوځ خپلې حملې درولې وې او کله چې د انګليسي فوځ لخوا حمله وشوه، جرمني فوځ يې په ميراني ځواب ورکړ، چې په پايله کې يې متحدو ځواکونو ته زيات زيان ورسيده، د اکتوبر په ۲۸ د زيات زيان په وجه جنرال فوش خپلې حملې بندې کړې.
په دا بله ورځ سمدستي جنرال فالکن په انګليسي فوځ باندې حمله وکړه، د جګړې په دريمه ورځ د انګليسي فوځ دفاعي کرښه ډېره زياته کمزورې شوه، نږدې وه، چې جرمني فوځ د انګليسي فوځ دغه کرښه په دوه برخو وويشي؛ خو انګليسي فوځ خپل ټول فوځ ته د جګړې کولو امر وکړ، جنرال فالکن د نومبر د ۱۱ پورې جګړې رواني وساتلې؛ خو بريالی نشو.
د پاريس په دې جګړه کې د انګلستان دفاعي کرښه په بشپړ ډول ناکامه شوې وه، بيلجيمي فوځ ته ۳۵ سلنه زيان واوښت، د فرانسي فوځ ته هم تقريبا همدمره زيان واوښت، د جرمني ۱۳۵۰۰۰ جنګيالي په دې جګړه کې ووژل شول، جرمني فوځ د پاريس د ښار شاوخوا په لوړو ځايونو کې موجود وه او د متحدو فوځونو حالات يې څارل.
د ۱۹۱۴ ز کال د پاريس لومړۍ جګړه د لويديزې جبهې وروستی خو مهمه جګړه وه، دواړو خواوو ځانونه په خندقونو کې ځای په ځای کړي وه او د يوه بل سره په جګړه وه، چې دا جګړه د راتلونکو څلورو کلونو پورې روانه وه.
د خندقونو دا جګړه د دواړو خواوو لپاره د يخ موسم په وجه سخته وه؛ ځکه يوې خوا هم په خندق کې د جګړې کولو مهارت نه درلود؛ خو په راتلونکو کلونو کې د فوځونو حالت ښه وه.
د ۱۹۱۴ ز کال په پای ته رسيدو د فرانسي ۳۸۰۰۰۰ ځوانان وژل شوي وه، شپږ لکه ټپي يا ورک شوي وه؛ خو بلخوا د جرمني زيان د فرانسي په نسبت کم وه، د مارن بريالی جګړه د جرمني لپاره د چين د ديوال حيثيت غوره کړی وه، په لويديزه جبهه کې د متحدو فوځونو ماته په بريا باندې بدله شوه او جرمني په پرلپسې ډول د څلورو کلونو د برياوو وروسته د ماتې سره مخ شو.

نور بيا